

Mateusz Matejuk

Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach

Wydział Humanistyczny

Instytut Nauk Społecznych i Bezpieczeństwa

NARRACJA I KIERUNKI ROSYJSKICH DZIAŁAŃ PROPAGANDOWYCH I DEZINFORMACYJNYCH W KONTEKŚCIE WOJNY NA UKRAINIE

THE NARRATION AND THE DIRECTIONS OF THE RUSSIAN PROPAGANDA AND
DISINFORMATION ACTIVITIES IN THE CONTEXT OF THE WAR IN UKRAINE

Streszczenie: Wojna na Ukrainie jest przykładem skutecznego wykorzystania sfery informacyjnej do realizacji celów zarówno militarnych, jak i politycznych. Zakrojone na szeroką skalę rosyjskie działania propagandowe oraz dezinformacyjne skierowane są nie tylko do odbiorców będących jednocześnie uczestnikami konfliktu, ale także do podmiotów powiązanych z nimi różnymi rodzajami relacji. Istotna w tym zakresie jest różniąca się konfiguracja narracji poszczególnych informacji. W zależności od niej kierowane one są do różnych odbiorców, z założeniem osiągnięcia wielorakich efektów. Mając na względzie zagrożenie, jakie owe narracje za sobą niosą, należy stwierdzić, iż niezbędna jest świadomość ich istnienia oraz umiejętność rozpoznania. Konieczne jest także sklasyfikowanie poszczególnych grup, będących celem działań propagandowych i dezinformacyjnych, oraz przekazów do nich skierowanych. Pozwoli to, przynajmniej w przybliżeniu, zidentyfikować cele i oczekiwane korzyści z ich osiągnięcia.

Słowa kluczowe: narracja, informacja, propaganda, dezinformacja, Rosja, Ukraina

Summary: The war in Ukraine is an example of an effective use of information sphere to achieve military and political objectives. Russian large-scale propaganda and disinformation activities are aimed not only at the recipients who are at the same time the participants of the conflict but it is also directed at the people connected with them in different types of relations. In this respect the configuration of the narratives of particular pieces of information which differ is a vital issue. Depending on the narration type, a particular piece of information is directed at various recipients with the aim of achieving multiple objectives. Taking into account the threats which these narrations entail, it should be stated that it is essential to be aware of them and to recognize them correctly. It is also necessary to classify various groups, which are targeted by propaganda and disinformation activities

and to classify the narration directed at them. This will allow, at least approximately, to identify the objectives and the expected results.

Key words: narration, information, propaganda, disinformation, Russia, Ukraine

Wprowadzenie

Przełom XX i XXI wieku wprowadziły ludzkość w erę informacyjną. Człowiek stał się elementem społeczeństwa informacyjnego. Doszło do tego w wyniku intensywnego rozwoju dziedzin, takich jak elektronika czy informatyka, co z kolei zwiększyło wielokrotnie możliwości przesyłania informacji. Istnienie i ciągły użytek systemów informacyjnych i komunikacyjnych bezsprzecznie warunkuje specyfikę, która pozwala na określenie społeczeństwa informacyjnym¹. Manuel Castells definiuje je jako specyficzną formę organizacji społecznej. Jego zdaniem wytwarzanie, przetwarzanie i transmisja informacji jest podstawowym źródłem produktywności i władzy².

Informacją, za *Słownikiem terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego*, opublikowanego przez Akademię Obrony Narodowej, określamy wiedzę uzyskaną w drodze interpretacji danych, która ma określone znaczenie i dotyczy obiektów, takich jak fakty, zdarzenia, przedmioty, zjawiska, procesy i idee³.

Niewątpliwie, rozwój technologii, oprócz pozytywnych efektów, ma też swoje skutki negatywne. Szybkość przetwarzania i przesyłania informacji daje na co dzień możliwość dotarcia do ogromnych ilości odbiorców. Jest wykorzystywana także przez różne podmioty do realizacji swoich interesów. W tym celu stosowane są różnego typu operacje informacyjne⁴.

Słownik terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego Akademii Obrony Narodowej definiuje je jako operacje stosowane przez organizacje państwa w celu zmanipulowania opinii publicznej i skłonienia jej do popierania strony przeprowadzającej te operacje⁵.

¹ W. Krztoń, *XXI wiek – wiekiem społeczeństwa informacyjnego*, „Modern Management Review” vol. XX, 3(22)/2015, s. 101.

² M. Castells, *Spółeczeństwo Sieci*, PWN, Warszawa 2007, s. 36.

³ *Słownik terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego*, Akademia Obrony Narodowej, Wydział Strategiczno-Obronny, wyd. szóste, Warszawa 2008, s. 51.

⁴ W. Krztoń, *XXI wiek – wiekiem społeczeństwa...*, op. cit., s. 109-110.

⁵ *Słownik terminów z zakresu bezpieczeństwa...*, op. cit., s. 87.

Wraz z rozpoczęciem kryzysu w Ukrainie Federacja Rosyjska rozpoczęła szeroko zakrojoną wojnę w sferze informacyjnej. Jej zasięg objął niespotykaną dotąd skalę, uderzając nie tylko w państwo ukraińskie, ale i kraje Zachodu. Bezspornie uniwersalnym celem tychże oddziaływań miało być zapewnienie realizacji politycznych zamiarów Rosji. Zabiegi rosyjskie odniosły spektakularny sukces w Ukrainie oraz wywarły znaczny wpływ na społeczeństwa państw Zachodu. W samej Federacji Rosyjskiej przyczyniły się do konsolidacji obywateli i masowego zwiększenia poparcia dla polityki prowadzonej przez władze⁶.

Celem pracy jest przegląd źródeł informacji traktujących o narracji i kierunkach rosyjskich działań propagandowych i dezinformacyjnych, które są prowadzone w ramach wojny w Ukrainie. Ponadto dokonana została także próba oceny ich znaczenia w kontekście skuteczności tychże działań.

W ambicji autora leży także wskazanie znaczenia budowy obrazu narracji i wykorzystanie do poszczególnych celów, którymi są stosownie dobrane grupy odbiorców.

Narracja – wymiar teoretyczny

W dostępnych źródłach traktujących o narracji zakres definicji dotyczący tego pojęcia jest bardzo rozbieżny. Istnienie owego fenomenu potwierdzają sami badacze tematu. Kamila Tuszyńska zwraca uwagę na fakt, że poszczególne szkoły, a nawet pojedynczy uczeni, posiadają własne definicje pojęcia. Doprowadza to do znacznego chaosu terminologicznego⁷.

Na początku należy zwrócić uwagę na fakt, iż narracja wywodzi się z dziedziny nazwanej narratologią i jest uważana za najważniejszy z jej terminów⁸.

Słownik języka polskiego PWN definiuje narrację jako sposób wypowiedzi w utworze epickim, którego celem jest przedstawienie wydarzeń w określonym porządku czasowym⁹.

⁶ B. Pacek, *Wojna hybrydowa na Ukrainie*, Oficyna Wydawnicza RYT, Warszawa 2018, s. 96.

⁷ K. Tuszyńska, *Narracja w powieści graficznej*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2015, s. 82.

⁸ Ibidem.

⁹ Hasło: *narracja*, [w:] *Słownik języka polskiego PWN*, www.sjp.pwn.pl/szukaj/narracja.html (dostęp 21.06.2018).

Kamila Tuszyńska ujmując narrację jako rezultat opowiadania, to, co jest opowiadane, a także czynność opowiadania¹⁰. Istotę narracji znacznie pomaga przybliżyć profesor Jerzy Trzebiński. Wskazuje on na podejście psychologiczne, które definiuje narrację jako szczególny rodzaj komunikacji. Ponadto stanowić ma ona wytwór tejże komunikacji, tzn. tekst, z użyciem którego wyrażane są poszczególne treści. W innym znaczeniu profesor Trzebiński definiuje narrację jako szczególną formę poznawczego reprezentowania rzeczywistości, którą w uproszczeniu ujmując się jako sposób rozumienia rzeczywistości¹¹.

Narracja uznawana jest za naturalny sposób rozumienia otoczenia. Człowiek z kolei odbiera rzeczywistość w postaci historii. Nie są one jednak w swojej istocie obiektywne. Dzieje się tak, ponieważ umysł człowieka nakłada na odbieraną przez siebie rzeczywistość formę narracji. Innymi słowy, interpretuje poszczególne zdarzenia jako określone historie. Tak więc narracje, będące umysłowymi formami rozumienia świata, strukturalizują doświadczenia człowieka w kategoriach problemów lub intencji, które natomiast powstają z kompilacji tworzących się na drodze realizowania danych intencji¹².

Badacze narratologii wydzielają z pojęcia narracji dwa fundamentalne elementy. Są nimi opowieść i dyskurs. W ogólnym znaczeniu opowieść jest tym, co przedstawia narracja, a dyskurs jest sposobem, w jaki to jest robione. Zatem funkcją pierwszego elementu jest odpowiedzenie na pytanie „co jest opowiedziane?”, drugiego natomiast „jak jest to opowiedziane?”¹³. Kamila Tuszyńska ujmując tę relację poprzez stwierdzenie, że narracja to opowieść zapośredniczona poprzez dyskurs¹⁴.

W XX wieku, wraz z intensywnym rozwojem technologii, doszło także do istotnych zmian w prowadzeniu narracji. Niegdyś prym wiodła narracja językowa. Obecnie znaczenia nabrały obrazy i związana z nimi wizualizacja. Nastąpiła zatem zmiana paradygmatu w tym zakresie. Środki wizualne, do tej pory zmarginalizowane, zaczęły odgrywać pierwszorzędną rolę, zastępując narrację językową.

¹⁰ K. Tuszyńska, *Narracja w powieści...*, op. cit., s. 82.

¹¹ *Narracja jako sposób rozumienia świata*, J. Trzebiński (red.), Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2002, s. 13.

¹² Ibidem, s. 21-22.

¹³ K. Tuszyńska, *Narracja w powieści...*, op. cit., s. 83.

¹⁴ Ibidem, s. 84.

Postęp technologiczny nie tylko sprzyja temu procesowi, ale także go wymusza. Ogrom informacji, jakie otrzymuje człowiek, jest niemożliwy do przetworzenia. Wizualny sposób ich przedstawienia, mimo iż nie rozwiązuje problemu, znacznie upraszcza percepcję. Należy także zaznaczyć, że przedstawienie danych w formie obrazowej ułatwia jej odbiór. Dzieje się tak ze względu na brak konieczności użycia wyobraźni przez odbiorcę informacji¹⁵.

Propaganda i dezinformacja – obecne ujęcia

Słownik języka polskiego PWN ujmuje propagandę jako technikę sterowania zachowaniem i poglądami ludzi. Polegać ma ona na celowym i natarczym, połączonym z manipulacją oddziaływaniu na zbiorowość¹⁶.

G.S. Jowett i V. O'Donnel definiują propagandę jako proces, którego elementami są kontrola przepływu informacji, kierowanie opinią publiczną oraz manipulacja wzorami zachowań¹⁷.

Vladimir Volkoff wskazuje dwa rodzaje propagandy. Wyłącza je natomiast z pojęcia „wprowadzania w błąd”, które traktuje jako sposób ochrony prawdziwych tajemnic poprzez dostarczenie wrogowi fałszywych. Ponadto Volkoff stwierdza, że „wprowadzanie w błąd”, przeniesione z płaszczyzny taktycznej na strategiczną lub polityczną, staje się samodzielną dyscypliną. Pierwszy rodzaj przez niego wyróżniony – to propaganda biała. Pojęcie to dotyczy działań jawnych ukierunkowanych na naruszenie morale przeciwnika. Jednakże, biorąc pod uwagę ich pochodzenie od wroga, są one wiarygodne w ograniczonym stopniu, co przekłada się na umiarkowane efekty. Drugą kategorią jest propaganda czarna, której podstawową cechą jest niejawny charakter źródła, z którego pochodzą informacje. Ich wiarygodność jest zatem znacznie wyższa, co w ostatecznym rozrachunku zapewnia lepsze efekty działań¹⁸.

¹⁵ A. Radomski, *Wizualne Analizy, Wizualne Narracje*. www.pl.scribd.com/document/314678569/Wizualne-Analizy-Wizualne-Narracje (dostęp 22.06.2018).

¹⁶ Hasło: *propaganda*, [w:] *Słownik języka polskiego PWN*, www.sjp.pwn.pl/szukaj/propaganda.html (dostęp 21.06.2018).

¹⁷ B. Dobek-Ostrowska, J. Fras, B. Ociepa, *Teoria i praktyka propagandy*, Wrocławska Drukarnia Naukowa, Wrocław 1997, s. 11.

¹⁸ V. Volkoff, *Dezinformacja. Oręż wojny*, Delikon, Warszawa 1991, s. 6-7.

Propaganda może też być rozumiana jako posługiwanie się obrazami, symbolami lub sloganami, odwołując się przy tym do emocji. To sposób komunikacji danego punktu widzenia, który ma na celu przekonanie odbiorcy do dobrowolnego uznania go za swój. Powyższe ujęcie propagandy proponują Anthony Pratkanis i Elliot Aronson¹⁹.

Podsumowując powyższe definicje, należy uznać, że propaganda jest narzędziem o szerokich możliwościach zastosowania. Jej istotą jest docieranie do świadomości ludzi i wpływanie na nią, co zapewnia wysoką skuteczność zamierzonych działań. Wykorzystanie propagandy w ramach prowadzenia wojny informacyjnej jest w związku z tym wskazane.

W *Słowniku języka polskiego* termin dezinformacja objaśniony jest jako wprowadzanie w błąd poprzez podawanie fałszywych lub mylących informacji²⁰.

W *Słowniku terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego* Akademii Obrony Narodowej odnaleźć można definicję pojęcia dezinformowanie. Termin wyjaśniany jest w dwojaki sposób. Po pierwsze, jako rozpowszechnianie fałszywych dokumentów i wiadomości celem wprowadzenia nieprzyjaciela w błąd co do faktycznego zamiaru, organizacji oraz prowadzenia operacji, a także składu wojsk i charakteru ich działań. Drugie ujęcie tego terminu wyraża się w nieświadomym wprowadzaniu dowódców lub przełożonych wojsk, wykonujących wspólne zadanie, poprzez błędne interpretowanie zarządzeń, rozkazów lub innych informacji taktyczno-operacyjnych. Do tego zakresu wlicza się także pominięcie istotnych wskazówek wykonawczych oraz niepodanie potrzebnej informacji we właściwym czasie²¹. Obydwa ujęcia tego terminu wpisują się jedynie w zakres militarny, pomijając kwestie pozawojkowe.

Specjalista od teorii dezinformacji, Vladimir Volkoff, przedstawia dwa znaczenia pojęcia dezinformacji – wąskie i szersze. Znaczenie wąskie umieszcza pomiędzy wpływaniem a wprowadzaniem w błąd. Jego zdaniem dezinformacja, w przeciwieństwie do wprowadzania w błąd, jest prowadzona systematycznie i fachowo. Natomiast, w opozycji do niezorganizowanego i oportunistycznego

¹⁹ A. Pratkanis, E. Aronson, *Wiek propagandy. Używanie i nadużywanie perswazji na co dzień*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2004, s. 17.

²⁰ Hasło: *Dezinformacja*, [w:] *Słownik języka polskiego PWN*, www.sjp.pwn.pl/szukaj/dezinformacja.html (dostęp 21.06.2018).

²¹ *Słownik terminów z zakresu bezpieczeństwa...*, op. cit., s. 31.

wpływania, posiada ona cel, który konsekwentnie realizuje. Szersze znaczenie dezinformacji, według Volkoffa, zawiera także techniki wpływania. Aby dezinformacja była, jego zdaniem, skuteczna, muszą być obecne trzy powiązane ze sobą czynniki:

- istnienie tłumy, działającego w jak największym stopniu z użyciem instynktu stadnego,
- sprzyjające warunki istniejące w docelowej grupie lub jej części. Można je rozumieć jako różnego typu tendencje lub mody,
- czas przewidziany na zaszczepienie odpowiednich myśli grupie docelowej²².

W psychologii sądowej dezinformację definiuje się jako informację w formie nośnika fałszywego przekazu. W chwili przyjmowania istnieje możliwość, że będzie wydawać się ona poprawna, jednak w dalszym czasie okazuje się myląca²³.

Według Józefa Kosseckiego dezinformacja jest działaniem polegającym na zastępowaniu pojęć i opartego na nim samodzielnego i krytycznego myślenia oraz dochodzenia do prawdy obiektywnej. Na ich miejscu docelowo mają pojawić się stereotypy, myślenie niesamodzielne oderwane od prawdy obiektywnej i silnie wartościujące²⁴.

Propaganda i dezinformacja – to niezbywalne elementy wojny informacyjnej. Wraz z rozwojem technologicznym i intensywnym wzrostem znaczenia Internetu ich możliwości zwiększają się. Ostatnimi czasy zakres owych działań bezsprzecznie wykroczył poza strefę wojskowości, na co zwracają uwagę badacze²⁵. Niezmiennie jednak dotyczą one czynności celowych. Poprzez nie wprowadza się odbiorcę informacji w błąd. Jego poziom wiedzy nie zostaje podniesiony, mimo iż w jego przekonaniu może być odwrotnie. Zwiększa się natomiast poziom niewiedzy, co z perspektywy agresora jest sukcesem.

²² V. Volkoff, *Dezinformacja...*, op. cit., s. 8-9.

²³ M. Szpitalak, *W kierunku poprawy jakości zeznań świadków. Pozytywne i negatywne następstwa ostrzeżenia o dezinformacji*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2015, s. 12.

²⁴ J. Kossecki, *O pewnych stereotypach wykorzystywanych do działań dezinformacyjnych i dezintegracyjnych*. [w:] *Socjotechnika w polityce – wczoraj i dziś*, t. 2, A. Kasińska-Metryka, A. Kasowska-Pedrycz (red.), Wydawnictwo Uniwersytetu Humanistyczno-Przyrodniczego Jana Kochanowskiego, Kielce 2009, s. 113.

²⁵ A. Lelonek, *Wojna informacyjna, operacje informacyjne i psychologiczne: pojęcia, metody i zastosowanie*, [w:] *Potencjał słowa. Międzynarodowe stosunki i komunikacja: stan i perspektywy*, A. Lelonek (red.) Wydawnictwo Fundacja Centrum Badań Polska-Ukraina, Warszawa-Lwów 2016, s. 71.

Istota narracji w rosyjskich działaniach propagandowych i dezinformacyjnych

Celem podjęcia dalszych rozważań konieczne jest odniesienie się do zagadnień przedstawionych w poprzednich działach. Punktem wyjścia jest tu relacja pomiędzy narracją a działaniami propagandowymi i dezinformacyjnymi. Należy uznać, że w rosyjskich działaniach propagandowych i dezinformacyjnych poszczególne narracje są forsowanymi poprzez nie wersjami wydarzeń i jednocześnie pożądanymi efektami, jakie mają zaistnieć w świadomości podmiotów – celów.

Paweł Tkaczyk zauważa, że właściwie prowadzona narracja buduje w umyśle odbiorcy ciekawość. W rezultacie przyjmuje on informacje z większym zaangażowaniem, a w późniejszym czasie szuka kolejnych, chłonąc je coraz intensywniej. Zjawisko to pozwala wpłynąć na odbiorcę, zmieniając go na trzech płaszczyznach: zachowań, nawyków i przekonań²⁶.

W związku z powyższym powstaje zauważalna zbieżność pomiędzy wymienionymi płaszczyznami a ogólnymi założeniami działań propagandowych i dezinformacyjnych. Istnieje zatem przestrzeń do wykorzystania możliwości kreowania narracji w wojnie informacyjnej.

Istotnym czynnikiem budowania odpowiedniej narracji są emocje. Są one wyznacznikiem postępowania każdego człowieka. Mają zatem ogromny nań wpływ. Badacze wyróżniają sześć rodzajów emocji. Należą do nich gniew, strach, zaskoczenie, obrzydzenie, przyjemność oraz smutek²⁷. Oddziaływanie na emocje odbiorców w sposób planowy i zorganizowany daje sposobność osiągnięcia zamierzonych efektów. Wynika to z faktu, iż reakcje emocjonalne przy odbiorze informacji często przewyższają racjonalne myślenie²⁸.

Prowadzący rosyjskie działania propagandowe i dezinformacyjne dostrzegli znaczenie i przewagę treści wizualnych nad pisanymi. Wysoka skuteczność dotarcia informacji do odbiorcy wynikająca z takiej formy przekazu jest

²⁶ P. Tkaczyk, *Narratologia*, Wydawnictwo Naukowe PWN SA, Warszawa 2017, s. 14.

²⁷ M. Jarymowicz, K. Imbir, *Próba taksonomii ludzkich emocji*, „Przegląd Psychologiczny”, 4(53)/2010, s. 440.

²⁸ A. Lelonek, *Eksperci o rosyjskiej propagandzie w UE: percepcja, podatności, prognozy*, www.cyberdefence24.pl/eksperci-o-rosyjskiej-propagandzie-w-ue-percepcja-podatnosci-prognozy-analiza (dostęp 23.06.2018).

w Federacji Rosyjskiej skrupulatnie wykorzystywana²⁹. Warto nadmienić, że poprzez wizualizowane informacje, wpływanie na emocje odbiorców jest prostsze. Stanowi to kolejny powód do wykorzystania tej formy przedstawienia treści³⁰.

Federacja Rosyjska kreuje szeroki zakres narracji, niekiedy ze sobą sprzecznych. Część z nich jest skierowana do poszczególnych odbiorców, inne natomiast mają funkcję wprowadzenia tak zwanego szumu i odwrócenia uwagi opinii publicznej od jakiegoś wydarzenia. Obrazy budowane w rosyjskich narracjach mogą przybierać radykalnie odmienną formę rzeczywistości od obecnej lub różnić się kilkoma istotnymi szczegółami³¹.

Jedną z kreowanych narracji przez rosyjskie działania jest dehumanizacja poszczególnych grup lub jednostek. Stworzenie w głowie odbiorcy obrazu przeciwnika nierespektującego praw człowieka, żądnego krwi, nieposiadającego ludzkich odruchów może zapewnić przyzwolenie jego zwalczania. Zatem budowanie wizerunku aktywistów, ochotników lub żołnierzy ukraińskich sił zbrojnych jako faszystów i zbrodniarzy wojennych jest celowe. Natomiast publiczne usankcjonowanie wszelkich działań, jakie prowadzą przeciwko nim separatyści z Ługańskiej i Donieckiej Republiki Ludowej, leży w interesie Federacji Rosyjskiej³².

W rosyjskiej narracji zaadaptowało się określenie kijowskiej junty, która odebrała władzę Wiktorowi Janukowyczowi i sprawuje ją w imieniu amerykańskich zwierzchników. Wizerunek tak określanego rządu jest upowszechniany wśród całej rosyjskojęzycznej ludności zarówno w Federacji Rosyjskiej, jak i poza nią. Przyjmuje się, że celem jest ugruntowanie w świadomości odbiorców poglądu, iż prozachodnie siły działają na szkodę Ukrainy i tylko prorosyjskie władze mogą zapewnić jej stabilną sytuację i dobre relacje z Rosją.

Federacja Rosyjska, mając na celu konsolidację społeczeństwa, podtrzymuje narrację, u której podstaw leży teza, że państwo jest otoczone przez wrogów. Adwersarzami są tu NATO, UE lub szeroko pojęty Zachód. Jako bezwzględny

²⁹ A. Antczak-Barzan, Z. Śliwa, R. Zaniewski, *Wojna XXI wieku. Początki wojny „trzeciej fali”*, Wydawnictwo Vizja Press& IT, Warszawa 2016, s. 85-90.

³⁰ M. Łosiewicz, *Rola obrazu w komunikacji społecznej*, [w:] *Komunikacja wizualna w przestrzeni społecznej*, A. Obrębska (red.), Primum Verbum, Łódź 2009, s. 211.

³¹ O. Wasiuta, S. Wasiuta, *Wojna hybrydowa Rosji przeciwko ukrainie*, Arcana, Kraków 2017, s. 163-164.

³² Ibidem, s. 238-240.

przeciwnik, stojący na czele antyrosyjskiego układu, są wymieniane Stany Zjednoczone Ameryki³³. Ich zamiarem ma być podporządkowanie rosyjskich zasobów naturalnych i wykorzystanie do własnych celów. Wojna w Ukrainie jest w tym rozumieniu pokłosiem działań antyrosyjskich. Tak sprecyzowany wróg zapewnia działaniom Federacji Rosyjskiej duże poparcie społeczne.

Istotnym punktem w rosyjskiej narracji jest budowanie wizerunku legalnego rozwoju wydarzeń na Krymie w 2014 roku. W tym zakresie podkreślane jest prawo do samostanowienia ludności półwyspu oraz konieczność jej ochrony przez siły rosyjskie. Głównymi zagrożeniami, jakie wskazuje się w sytuacji, gdyby Krym pozostał w składzie Ukrainy, to niestabilność państwa po zamachu stanu dokonanego przez Euromajdan oraz siły prawicowe nastawione antyrosyjsko³⁴. Duży nacisk jest także kładziony na kwestie historyczne. W tym zakresie wysuwana jest teza, według której Krym jest ziemią historycznie rosyjską³⁵.

Nawiązując do narracji w kontekście historycznym, należy też odnieść się do prób podważenia państwowości Ukrainy i przypisania jej mieszkańcom przynależności do Rosji. Głoszona jest teza, że Ukraina jest państwem sztucznym, nieposiadającym historii. Kwestionowane jest zatem istnienie kultury ukraińskiej. Jej części składowe mają należeć do dziedzictwa rosyjskiego. Natomiast znaczenie języka ukraińskiego jest marginalizowane. Określa się go dialektem powstałym z rosyjskiego³⁶.

Każdy człowiek posiada hierarchię wartości, zbiór kryteriów oceny, miarę słuszności i obraz swojej tożsamości. Wykształcają je rodzina, naród, etos, tradycja, szkoła czy społeczeństwo³⁷. Omówione wcześniej przykłady narracji niejednokrotnie uderzają w te elementy, co jest zagrożeniem nie tylko dla atakowanych państw, ale i ich społeczeństw.

³³ С. Глазьев, *Украинская катастрофа. От американской агрессии к мировой войне?* ("Коллекция Изборского клуба"), Издательство книжный мир, Moskwa 2015, s. 94-95.

³⁴ J. Hajduk, T. Stępniewski, *Wojna hybrydowa Rosji z Ukrainą*, *Studia Europejskie*, t. 4, s. 146-147.

³⁵ A. Pogłódek, *Prawno-polityczne podstawy przyłączenia Krymu do Federacji Rosyjskiej (w świetle doktryny rosyjskiej)*, „*Studia Prawnicze KUL*”, nr 2 (62) 2015, s. 225.

³⁶ O. Wasiuta, S. Wasiuta, *Wojna hybrydowa Rosji...*, op. cit., s. 232-233.

³⁷ R. Szauer, *Koncepcja tożsamości narracyjnej w perspektywie badań socjologicznych nad religijnością i moralnością*, „*Konteksty Społeczne*”, t. 3, 1(5)/2015, s. 82.

Kierunki działań rosyjskiej propagandy i dezinformacji

Omawiając działania prowadzonej przez Rosję wojny informacyjnej, należy zaakcentować nieprzypadkowość kierunków jej prowadzenia. Działania te są doskonale zorganizowane i nastawione na konkretne cele i efekty. Osoby je koordynujące mają świadomość faktu, iż rozpowszechnianie informacji jedynie ze źródeł Federacji Rosyjskiej nie pozwoli osiągnąć w pełni zamierzonych efektów. W związku z tym podejmowane są kroki ku wykształceniu w poszczególnych krajach podmiotów wpływu, których zadaniem jest oddziaływanie wewnątrz państw-celów³⁸.

Bogusław Pacek zwrócił uwagę na dwa rodzaje działań w tym zakresie:

- użycie misji dyplomatycznych Federacji Rosyjskiej, których celem miało być szerzenie propagandy za granicami Rosji,
- opłacanie specjalistów do przedstawiania opinii społecznej fikcyjnych obrazów wydarzeń na Ukrainie³⁹.

Kolejnymi wysiłkami Rosji mającymi na celu poszerzenie swojego oddziaływania informacyjnego za granicą były próby tworzenia zagranicznych środków badawczych o poglądach prorosyjskich. Ich celem miała być działalność w mediach społecznościowych, polegająca na przedstawianiu poglądów politycznych zbliżonych z polityką Federacji Rosyjskiej⁴⁰. Nawiązane też zostały kontakty ze skrajnie prawicowymi i populistycznymi partiami europejskimi, których poglądy są bliskie ideologii antyliberalnej⁴¹.

Następnym sposobem dotarcia do odbiorców za granicą, zarazem najsukcesowniejszym, jest telewizja. Stacja telewizyjna Russia Today jest aktualnie największym kanałem wpływu informacyjnego Federacji Rosyjskiej na świecie. Nadawana jest w 100 państwach, a ilość jej odbiorców szacuje się na 700 mln osób. Dostęp do niej można uzyskać drogą internetową, satelitarną i kablową. Ponadto stacja udostępnia swój produkt na witrynie YouTube, a w 2014 roku został uruchomiony portal internetowy Sputnik. Jest on swego rodzaju odnogą Russia

³⁸ M. Banasik, *Wojna hybrydowa i jej konsekwencje dla bezpieczeństwa euroatlantyckiego*, Difin, Warszawa 2018, s. 89.

³⁹ B. Pacek, *Wojna hybrydowa na Ukrainie...*, op. cit., s. 95.

⁴⁰ M. Banasik, *Wojna hybrydowa i jej konsekwencje...*, op. cit., s. 89.

⁴¹ H.J. Spanger, *Unheilige Allianz. Putin und die Werte, "Osteuropa"*, nr 1/ 2014, s. 53.

Today. Wykorzystując informację z tej stacji, rozprowadza je we własnym zakresie po sieci internetowej⁴².

Ołena Szewczenko wskazuje na fakt, iż trwająca wojna informacyjna nie jest ograniczona geograficznie i ma charakter międzynarodowy. Zauważa także zróżnicowaną treść informacji, która wyraża się w stylistyce wiadomości uzależnionej od docelowego odbiorcy⁴³.

Podobne zdanie wyraża Tetiana Czernenko. Zaznacza, że propaganda Federacji Rosyjskiej jest skierowana do konkretnych grupy odbiorców. Są one ukształtowane historycznie, posiadając pewien zestaw wartości i przekonań, które sprzyjają wszczęciu im poszczególnych idei⁴⁴.

W wyniku badań przeprowadzonych przez Ołenę Szewczenko wyróżnione zostały cztery grupy odbiorców, do których skierowane są rosyjskie działania prowadzone w ramach wojny informacyjnej:

- ludność Federacji Rosyjskiej,
- ludność anektowanego i okupowanego terytorium Ukrainy oraz obszaru znajdującego się w strefie działań wojennych,
- ludność Ukrainy w ujęciu całościowym,
- ludność państw trzecich, społeczność międzynarodowa i organizacje działające w skali międzynarodowej (NATO, UE, ONZ, RE, OBWE oraz inne)⁴⁵.

Społeczeństwa poszczególnych państw są nie tylko odbiorcami informacji rozpowszechnianych w ramach wojny informacyjnej. W przypadku powodzenia ataku i zakorzenienia pewnych idei lub przekonań mogą stać się agresorem i skierować się przeciwko obiektom zakodowanym poprzez narracje jako wrogi.

Rafał Brzeski wskazał cztery rodzaje podmiotów, które najczęściej są atakowane w ramach walki informacyjnej. Należą do nich:

- kręgi opiniotwórcze,
- media,

⁴² O. Szewczenko, *Wymiar informacyjny*, [w:] *Wojna hybrydowa Rosji przeciwko Ukrainie w latach 2014-2016*, W. Baluk, M. Doroszek (red.), Wydawnictwo UMCS, Lublin 2017, s. 135-136.

⁴³ Ibidem, s. 133.

⁴⁴ T. Czernenko, *Російське іномовлення як інструмент маніпулювання громадською думкою у транatlантичному просторі*. Аналітична записка, www.niss.gov.ua/articles/1834 (dostęp 25.06.2018).

⁴⁵ O. Szewczenko, *Wymiar informacyjny...*, op. cit., s. 134.

- partie polityczne,
- struktury państwa⁴⁶.

Charakter wyżej wymienionych podmiotów sprawia, że są one wrażliwe na działania propagandowe i dezinformacyjne. Skuteczny atak, w wyniku którego nastąpi swoiste opanowanie świadomości obiektu, może umożliwić agresorowi oddziaływanie poprzez dany podmiot na wybrane przez siebie obszary, np. poprzez powielanie fałszywej wersji wydarzeń.

Zakończenie

Trudnym zadaniem byłoby wskazanie wszystkich narracji rozpowszechnianych w ramach wojny w Ukrainie przez Federację Rosyjską. Zasadniczą przyczyną takiej sytuacji jest ich ilość oraz częstotliwość pojawiania się nowych. Autor w swej pracy wymienił, w jego ocenie, najważniejsze z nich.

Przegląd i analiza rezultatów kwerendy wykazały, że tworzone i rozpowszechniane przez Federację Rosyjską narracje stanowią znaczne zagrożenie nie tylko dla Ukrainy, ale też dla innych państw. Poprzez działania propagandowe i dezinformacyjne skutecznie docierają do dużej grupy odbiorców. Wynika to ze skrupulatnie zaplanowanych i zorganizowanych działań. Wpisują się w nie odpowiedni dobór grup odbiorców i budowa narracji, które będą miały do nich trafić. Ponadto istotnym elementem, warunkującym skuteczność działań, jest ich wielokierunkowość i masowość. Zapewniają to zróżnicowane podmioty wpływu, na których utrzymanie, działalność i rozwój Federacja Rosyjska przeznacza znaczne kwoty. Według obliczeń ukraińskiego eksperta Wjaczesława Husarowa Rosja wydaje corocznie na wojnę informacyjną co najmniej trzy i pół miliarda dolarów⁴⁷. Tak duże zaangażowanie finansowe świadczy o znaczeniu, jakie dla Federacji Rosyjskiej ma ten rodzaj wpływu.

Mając na względzie organizację działań, autor zauważa, że strategia wojny informacyjnej nastawiona jest zarówno na efekty natychmiastowe, jak

⁴⁶ R. Brzeski, *Wojna informacyjna*, „Frona”, nr 60/2011, s. 90-91.

⁴⁷ В. Гусаров, *Русские пришли-2. Сколько стоит российская информационная война?*, www.sportyv.info/ru/news/kyev/russkie-prishli-2-skolko-stoit-rossiyskaya-informacionnaya-voyna?_utl_t=fb (dostęp 28.06.2018).

i długofalowe. W związku z różnymi rodzajami narracji skierowanymi do poszczególnych grup należy przypuszczać, że w każdej z nich Moskwa zamierza wypracować inny efekt. Zdaniem Marty Kowalskiej z Centrum Analiz Propagandy i Dezinformacji sprowadzają się one do stworzenia mapy geopolitycznej świata korzystnej z perspektywy Rosji⁴⁸.

Tworzenie i rozpowszechnianie różnych narracji przez Federację Rosyjską w ramach wojny informacyjnej jest wyzwaniem bezpieczeństwa dla Ukrainy, jak i dla krajów Zachodu. Dotychczasowe efekty agresji okazały się dotkliwe, szczególnie dla państwa ukraińskiego. Przewyciężenie trudności w tym zakresie uodporni struktury państwowe, jak i społeczeństwa na tego typu działania. Niepowodzenie jednak może zakończyć się instalacją w świadomości obywateli narracji opartej na sprzyjających Federacji Rosyjskiej przekonaniach i stereotypach.

Bibliografia

Wydawnictwa zwarte

Antczak-Barzan A., Śliwa Z., Zaniewski R., *Wojna XXI wieku. Początki wojny „trzeciej fali”*, Wydawnictwo Vizja Press& IT, Warszawa 2016.

Banasik M., *Wojna hybrydowa i jej konsekwencje dla bezpieczeństwa euroatlantyckiego*, Difin, Warszawa 2018.

Brzeski R., *Wojna informacyjna*, „Frona”, nr 60/2011.

Castells M., *Spółeczeństwo Sieci*, PWN, Warszawa 2007.

Сергей Г., *Украинская катастрофа. От американской агрессии к мировой войне? ("Коллекция Изборского клуба")*, Издательство книжный мир, Moskwa 2015.

Dobek-Ostrowska B., Fras J., Ociepka B., *Teoria i praktyka propagandy*, Wrocławska Drukarnia Naukowa, Wrocław 1997.

Hajduk J., Stępniewski T., *Wojna hybrydowa Rosji z Ukrainą*, Studia Europejskie, t. 4.

⁴⁸ A. Lelonek, *Eksperci o rosyjskiej propagandzie w UE: percepcja, podatności, prognozy*, www.cyberdefence24.pl/eksperci-o-rosyjskiej-propagandzie-w-ue-percepcja-podatnosci-prognozy-analiza (dostęp 23.06.2018).

Jarymowicz M., Imbir K., *Próba taksonomii ludzkich emocji*, „Przegląd Psychologiczny”, nr 4(53)/2010.

Kossecki J., *O pewnych stereotypach wykorzystywanych do działań dezinformacyjnych i dezintegracyjnych*, [w:] *Socjotechnika w polityce – wczoraj i dziś*, t. 2, A. Kasińska-Metryka, A. Kasowska-Pedrycz (red.), Wydawnictwo Uniwersytetu Humanistyczno-Przyrodniczego Jana Kochanowskiego, Kielce 2009.

Krztoń W., *XXI wiek – wiekiem społeczeństwa informacyjnego*, „Modern Management Review”, vol. XX, 3(22)/2015.

Lelonek A., *Wojna informacyjna, operacje informacyjne i psychologiczne: pojęcia, metody i zastosowanie*, [w:] *Potencjał słowa. Międzynarodowe stosunki i komunikacja: stan i perspektywy*, A. Lelonek (red.), Wydawnictwo Fundacja Centrum Badań Polska-Ukraina, Warszawa-Lwów 2016.

Łosiewicz M., *Rola obrazu w komunikacji społecznej*, [w:] *Komunikacja wizualna w przestrzeni społecznej*, A. Obrębska (red.), Primum Verbum, Łódź 2009.

Pacek B., *Wojna hybrydowa na Ukrainie*, Oficyna Wydawnicza RYTM, Warszawa 2018.

Pogłodek A., *Prawno-polityczne podstawy przyłączenia Krymu do Federacji Rosyjskiej (w świetle doktryny rosyjskiej)*, „Studia Prawnicze KUL”, nr 2(62)/2015.

Pratkanis A., Aronson E., *Wiek propagandy. Używanie i nadużywanie perswazji na co dzień*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2004.

Słownik terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego, Akademia Obrony Narodowej, Warszawa 2008.

Spanger H. J., *Unheilige Allianz. Putin und die Werte, “Osteuropa”*, nr 1/ 2014.

Szauer R., *Koncepcja tożsamości narracyjnej w perspektywie badań socjologicznych nad religijnością i moralnością*, „Konteksty Społeczne”, t. 3, 1(5)/2015.

Szewczenko O., *Wymiar informacyjny*, [w:] *Wojna hybrydowa Rosji przeciwko Ukrainie w latach 2014-2016*, W. Baluk, M. Doroszek (red.), Wydawnictwo UMCS, Lublin 2017.

Szpitalak M., *W kierunku poprawy jakości zeznań świadków. Pozytywne i negatywne następstwa ostrzegania o dezinformacji*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2015.

Tkaczyk P., *Narratologia*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2017.

Trzebiński J., *Narracja jako sposób rozumienia świata*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2002.

Tuszyńska K., *Narracja w powieści graficznej*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2015.

Wasiuta O., Wasiuta S., *Wojna hybrydowa Rosji przeciwko Ukrainie*, Arcana, Kraków 2017.

Volkoff V., *Dezinformacja. Oręż wojny*, Delikon, Warszawa 1991.

Źródła internetowe

Гусаров В., *Русские пришли-2. Сколько стоит российская информационная война?*, www.sportyv.info/ru/news/kyiv/russkie-prishli-2-skolko-stoit-rossiyskaya-informacionnaya-voyna?_utl_t=fb (dostęp 28.06.2018).

Czerlenko T., *Російське іномовлення як інструмент маніпулювання громадською думкою у трансатлантичному просторі". Аналітична записка*, www.niss.gov.ua./articles/1834 (dostęp 25.06.2018).

Lelonek A., *Eksperci o rosyjskiej propagandzie w UE: percepcja, podatności, prognozy*, www.cyberdefence24.pl/ekspertyzy-o-rosyjskiej-propagandzie-w-ue-percepcja-podatnosc-prognozy-analiza (dostęp 23.06.2018).

Hasło: *dezinformacja*, [w:] *Słownik Języka Polskiego PWN*, www.sjp.pwn.pl/szukaj/dezinformacja.html (dostęp 21.06.2018).

Hasło: *narracja*, [w:] *Słownik Języka Polskiego PWN*, www.sjp.pwn.pl/szukaj/narracja.html (dostęp 21.06.2018).

Hasło: *propaganda*, [w:] *Słownik Języka Polskiego PWN*, www.sjp.pwn.pl/szukaj/propaganda.html (dostęp 21.06.2018).

Radomski A., *Wizualne Analizy, Wizualne Narracje*, www.pl.scribd.com/document/314678569/Wizualne-Analizy-Wizualne-Narracje (dostęp 22.06.2018).